

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ
XLVI/2005

Проф. др Мила Јовановић

**ОСЛОБОЂЕНИЦИ (*LIBERTINI*) У ДОБА
ОКТАВИЈАНА АВГУСТА**

UDK 34(37)

Рецензент: проф. др Драган Николић

Сажетак

Предмет овога рада је проблематика ослобађања из ропства (*matutissio*) према законима донетим под Октавијаном Августом (првим римским принципом), као и неки аспекти статуса ослобођеника (*libertini*), различитог зависно од начина ослобађања (*matumissio testamento, censi, vindicta* или неформално), и поштовања предвиђених законских услова (*no lex Iunia Norbana, lex Fufia Caninia и lex Aelia Sentia*). У том смислу издвајају се три категорије: либертини са статусом грађана Рима, либертини који се третирају као *latini Iuniani* и либертини са статусом перегрина дедитиција

(*peregrinus dediticius*). Либертини, чак и они са статусом грађана, током читаве римске историје, били су у неповољијем положају но лица у слободи рођена (*ingenii*). Уз покушај оповргавања расширеног мишљења о времену доношења једног од закона о манумицијама, приказ поменутих питања даје се пре свега са циљем истичања значаја Августових законских реформи на пољу ослобађања из ропства; реформи од утицаја на даљи ток историје античког Рима, чија следећа два века ће бити означена као "рах Romana".

Кључне речи: антички Рим; Октавијан Август; закони о ослобађањима робова (*matumissiones*); статус и категорије ослобођеника (*libertini*).

Др Мила Јовановић¹

ОСЛОБОЂЕНИЦИ (LIBERTINI) У ДОБА ОКТАВИЈАНА АВГУСТА

Могло би се рећи да је једна од специфичних карактеристика римског робовласничког система била појава ослобођеника, ослобођених робова (*libertini*), чинећи ондашњу друштвену структуру доста сложеном. Понекад је та појава била израз нужности, а у неким ситуацијама и израз мудрости старих Римљана. Установа патроната, произашла из ослобађања робова и успостављања специфичног односа између господара и бившег роба, била је значајна са више аспеката, и то не само у приватноправној сferи. Либертина је било скоро током читаве римске историје, у неким периодима у врло великом броју, а подаци кажу да су неки од њих могли имати и доста значајну улогу у друштву. Ипак, та категорија становништва, и сама доста хетерогена, била је увек нижега ранга од оних који су у слободи рођени (*ingenui*), што се у правним прописима и коментарима права изричito наглашавало. У делима класичних римских правника, рецимо Гаја, при излагању статусног права, одмах иза поделе на слободне и робове, истицала се подела на ингене и либертине.² То су углавном познате чињенице, бар генерално гледано. Мање су познати, међутим, бар у домаћој литератури, напори Октавијана Августа (првог римског принципса и творца огромног законодавног корпуса) да се заведе ред у погледу ослобађања из ропства, манумитовања (*manumissio*), као и у погледу статуса ослобођеника и односа виших слојева друштва са њима.

Питање ослобођеника, иначе, гледано кроз различите периоде римске историје, значајно је и доста сложено, тим више што се у изворима, пре свега кроз дела правника, уз доста обимне и на више места презентиране приказе, не третира довољно систематично. Један целовит осврт на бројне аспекте

¹ Ванредни професор Правног факултета у Нишу.

² *Gaius: Institutiones, I, 9-10*, превод Станојевић, О.- Гај, Институције, Београд, 1982, с. 35; *Ulpianus: Regulae, I*, превод Ромац, А.- Улпијан: Књига регула, Загреб, 1987, с. 21. О подацима из дела поменутих и других правника и касније ће бити речи.

овог питања захтевао би врло обимну студију, којом би се морала дотаћи и бројна друга питања, почев рецимо од првих облика патроната, различитих од оних из каснијег доба, преко додирних тачака Августовог брачног законодавства и законодавства о либертинима, затим преко будућих промена на том пољу, све до времена Јустинијана и његових реформи. Кроз овај рад, међутим, осврће се само на доба Октавијана Августа, и то не на сва питања већ пре свега на законско регулисање манумисија и укратко на неке аспекте статуса ослобођеника. При том се у раду тежи оповргавању раширеног мишљења о времену доношења једног од закона о манумисијама, а осврт на поменута питања даје се пре свега са циљем истицања значаја Августових законских реформи у сфери ослобађања из ропства, реформи од утицаја на даљи ток римске историје. Овим питањима иначе, као и целокупној, врло импозантној законодавној делатности Октавијана Августа, домаћа литература не посвећује доволјно пажње. Треба истаћи, међутим, да се у неким уџбеницима срећу заиста садржајни прикази статуса либертина, поткрепљени изворним подацима, иако су, разумљиво, доста сумарног карактера; а брачном законодавству Августовом, уз само узгредно дотицање законодавства о судском поступку и законодавства о либертинима, посвећена је једна дисертација.³

Политички успеси Октавијана Августа, његова победа у грађанским ратовима и успостављање система који ће римском друштву обезбедити два века мира и просперитета, скоро на свим пољима, и данас унеколико представљају загонетку за истраживаче. Извесно је, међутим, и општеприхваћено становиште у литератури, да је за утемељење будуће моћи Империје Римљана од посебног значаја била Августова обимна законодавна активност, скопчана са пуно тешкоћа и много отпора у сенату и скупштини. Посебно је великих проблема било при изгласавању брачног законодавства. Иако уживајући велики углед и имајући врло снажну фактичку позицију, Август је морао, наглашавајући политички мудро како је Римљанима вратио Републику, да жељене законе избори преко скупштине. И успео је, свесрдно се и врло упорно ангажујући у периоду од преко тридесет година, да избори три комплекса закона: законодавство везано за судски поступак, брачно и породично

³ Видети Пухан, И.- Римско право, Београд, 1969, с. 143-148; такође Ајзнер, Б. и Хорват, М.- Римско право, Загреб, 1948, с. 110-114; унеколико, мада без навођења извора, и Стојчевић, Д.- Римско право, Београд, 1960, с. 97-99; такође, у нешто ужем обиму, Хорват, М.- Римско право, Загreb, 1958, с. 76-80. Августовом законодавству посвећена је пажња у Јовановић М.- Августово брачно законодавство (кадукарни закони), докторска дисертација, Правни факултет у Београду, 1994.

законодавство, и законодавство о ослобађању робова и третману ослобођењику. Август је тежио да сачува језгро грађана Рима (*cives Romani*) као актуелних и будућих владалаца Империјом. Кроз демографско законодавство тежио је да подигне наталитет управо у вишем слојевима грађана. Са тим циљем је хтео да ограничи ослобађања робова (*manumissiones*), као и да уведе законске забране брака између ослобођеника (различитих категорија) и тих виших слојева Римљана. При том је у погледу привилегија забрањено потомство ослобођеницима и наметнуо строжа правила и теже услове.

Тежећи, кроз обимно и врло сложено породично законодавство, подизању брачног наталитета у вишем слојевима грађана, Август је сматрао, и то редовно наглашавао, да су само Римљани "по крви и пореклу" били достојни владавине Римом и да су само они били гаранција опстанка и просперитета Империје. У том смислу је праву грађанства придавао изузетан значај, строго ограничавајући доделу тог права странцима. Изгледа да су слично мишљење имали и његови следбеници, те ће већини перегрина грађанство бити до-дељено тек 212. године нове ере, када је то било нужно ради опстанка државе. Са друге стране, Август је тежио да што више ограничи ослобађање робова и да дистанцира ослобођенике од виших слојева грађана, како не би, као недостојни странци, били укључени у римско грађанство. Светоније Транквил у том смислу истиче: "Највећу важност, осим тога, Август је полагао на то да се народ сачува чист и неокаљан од сваког прилива туђе или ропске крви; зато је веома шкрто давао римско грађанство и ограничио ослобађање робова."⁴ Ограничавајући прилив "туђе и ропске крви", Август је и тиме тежио да узврши духовни и морални препород римског народа, чије бројне вредности су биле разорене током вишедеценијских сирових грађанских ратова. Том циљу је требало да допринесе и закон против прелубе. Тежио је да Рим и Италију издигне, не само привредно и политички, већ и верски, културно и морално. Хтео је да створи нову идеологију и нову религију, која би представљала обнављање старе римске вере, али са новим елементима, све у циљу духовног уздизања и обједињавања Римљана и обезбеђења успешних будућих владалаца Империјом. У те циљеве нису се уклапали странци и робови, односно ослобођеници.

По Светонијевом сведочењу Август је одбијао и молбе чланова породице за доделу грађанства странцима (укључујући и пасторка Тиберија, па чак и супругу Ливију): "Тиберију, који се заузео за неког грчког клијента, одгово-

⁴ Светоније Транквил: Дванаест римских царева (*Suetoni Tranquilli: De vita caesarum*), превод С. Хосу, Загреб, 1978, стр. 40.

рио је писмом да ће му дати грађанско право само онда ако га Тиберије лично увери да постоје оправдани разлози за његову молбу. Кад је Ливија молила грађанско право за некога Гала, који је био дужан да плаћа данак, одбио јој је молбу и понудио јој да ће томе Галу опростити данак, тврдећи да ће лакше допустити да буде прикраћена државна благајна него да се част римског грађanskог права дели свакоме.⁵ А у погледу ослобађања робова Светоније истиче: "Што се тиче робова, није се задовољио тиме што им је многим тешкоћама онемогућио ослобађање, а још са много више тешкоћа потпуну слободу, одредивши тачно прописе о броју, положају и разлици међу онима који се могу ослободити, него је додао још и то да ниједан роб који је једном био окован или мучен не може никаквом врстом ослобођења постићи римско грађанство."⁶ Из ових и још неких података не треба закључити, како поједини аутори чине, да је Август апсолутно био против манумисија робова и да је тежио да их потпуно спречи. То не би било корисно за државу, а ни изводљиво у потпуности. Али је тежио да заведе ред у ту сферу и да установи одређена правила поступања, у складу са основним циљевима којима је тежио.

Августове законе о манумисијама, како основано истиче Кетлин Аткинсон, не треба посматрати чисто правно-догматски, већ у контексту историјског тренутка и упоредо са његовим обимним брачним законодавством.⁶ Треба имати у виду чињеницу да су формалне манумисије, уз то што су поштована одређена правила, доносиле значајне приходе држави и истовремено обезбеђивале кадрове за занимања којима се нису бавили грађани *ingenii* (у слободи рођени), поготово не они из виших слојева. Али су неформална ослобађања робова, без реда и правила, пре Августа била попримила огромне размере. Претходне деценије карактерисала су непрекидна страховања грађана, не само због побуна робова већ, и то још више, од њихове евентуалне издаје током грађанских ратова; од евентуалних измишљања завера против оних на власти, што би доводило до злогласних проскрипција, а то је значило конфискацију имовине и смртну казну.⁷ Из тих разлога, као и из захвалности за оданост робова, ослобађања су вршена масовно, без икаквих формалности и без солидне процене карактера и ранијег понашања робова, као и без довољно хладнокрвног размишљања робовласника. Зато је Август,

⁵ Светоније Транквил, Исто.

⁶ Atkinson, K.- The Purpose of the Manumission Law of Augustus, The Iris Jurist, vol 1, part 2, Dublin, 1966, p.356-374.

⁷ Више о страхотама проскрипција в. Апијан: Римски грађански ратови (*Appianus: Bellum civile*), превод Б. Стевановић, Београд, 1967, с. 143 и даље.

уз претходну наредбу о строгом прегледу ергастула (робијашница или радионица за робове), како се тамо не би нашао заробљен и неки слободан грађанин, покушао да радикално измени стање, да успостави ред код манумитивања, пре свега ради очувања језгра грађана; а њих, грађана по рођењу, судећи додуше по подацима каснијег датума, није било много.⁸ Заправо, вероватно их је, по Августовом виђењу, било релативно мало и требало их је сачувати од утицаја других и поспешити њихово умножавање, чему је тежио кроз законе о браку и породици.

Августово законодавство о манумисијама, према раширеном мишљењу, чине два закона: *lex Fufia Caninia* из 2. године старе ере и *lex Aelia Sentia* из 4. године нове ере. *Lex Iunia (Norbana)*, као трећи закон о манумисијама, судећи према неким недовољно јасним подацима, углавном се приписује времену после Августа, под Тиберијем, негде око 19. године нове ере. Далеко су основанија мишљења новијег датума, међутим, иако врло малобројна, да је и *lex Iunia Norbana* донет под Августом. По садржини овај закон сасвим одговара Августовим тежњама и, сходно карактеру мера које је касније принципс предузео, логично претходи поменутим законима (за које су известне године доношења). Став о ранијем доношењу Јунијевог закона (пре закона Фуфија Канинија и закона Елија Сенција) заступа већ Жирар (Girard);⁹ али тај став мало аутора уважава, иако му данас иду у прилог и нека новија истраживања. Новије схватање презентира и аргументује Кетлин Аткинсон. Ауторица сматра да закон није донет 17. године старе ере, како неки аутори мисле (везујући га вероватно за Августове законе о браку из 18. године старе ере, којима је забрањен брак сенатора са ослобођеницима), већ раније, негде око 25. године старе ере.¹⁰ У домаћој литератури овом питању није посвећена пажња, те се углавном и не помиње тачно време доношења Јунијевог закона, или се узима Тиберијево доба као време доношења. Код Ронца се срећу два датума, један изгледа грешком, у преводу Улпијанових Регула, где се помиње 19. година старе ере, док се у Речнику римског права помиње 19. година нове ере.¹¹ Аткинсонова сматра да је закон уследио, поред осталог, и због кризе у погледу бројности војске, коју је требало попунити новим снагама, а десило се то 29., 28. и 26. године старе ере.¹²

⁸ Подаци о броју грађана налазе се у Тацит: Анали (*Pub. Corn. Taciti: Ab excessu divi Augusti – Annales*). Превод: Љ. Црепајац, Београд, 1970, XIII, 27.

⁹ Girard, P.- Manuel elementaire de droit romain, Paris, 1918, s. 51 i s. 128-129.

¹⁰ Аткинсон, К.- Исто.

¹¹ Ромац, А.- Улпијан: Књига регула, превод, Загреб, 1987, с. 97, н. 10 (вероватно грешка) и Ромац, А.- Речник римског права, Загреб, 1981, стр. 188.

¹² Аткинсон, К.- Исто (напомена бр. 5).

У прилог години 25-ој иде и један податак из Проперцијевих Елегија, по којем је Август убрзо након доласка на власт дosta радикално поступио, покушавајући да забрани брак између еквестара и ослобођеника, али у томе није успео. У новијој литератури овом податку посвећује пажњу Бесније (Besnier).¹³ Проперције слави неуспех закона који би га одвојио од вољене Цинтије, која је, по општем мишљењу, била ослобођеница, док је песник припадао реду еквестара. У литератури су подељена мишљења о томе да ли је пре Августа постојала етичка и обичајна забрана брака између либертина и ингенуа, па се евентуално очекивало да ће је Август укинути, а он је напротив покушао да законски забрањи такве бракове. Забрана је несумњиво постојала до времена законодавне активности Катона Старијег (почетак II века старе ере), када се због наводне опасне завере жена, коју је денунцирала једна ослобођеница, сенатском одлуком допустио брак између те либертине и једног ингенуа, њеног љубавника.¹⁴ Сасвим је сигурно да је у питању био изузетак и да је забрана и даље остала, али каква је ситуација била двеста година касније, после грађанских ратова, тешко је рећи. У сваком случају извесно је да Август није успео са законском забраном брака између либертина и реда еквестара, далеко мање угледног од сенаторског реда, али ипак врло значајног и утицајног у држави. Врло снажно противљење натерало га је на сужавање забране и, по свему судећи, одложило доношење закона о браку за скоро десетак година. У међувремену Август је покушао да на други начин делује у циљу заштите грађана од непожељних елемената, односно покушао је да заведе ред у област манумисија. Ограничено је ослобађања робова како би, са једне стране, уопште међу ослобођенике дошли они који ће Риму бити од користи и како би, са друге стране, бракови еквестара, уколико буду склопљени са либертинима, увели у овај ред Римљана колико-толико достојне особе.¹⁵ У том циљу донео је, највероватније 25. године старе ере, *lex Iunia Norbana* који се, како и Аткинсонова истиче, мора посматрати у склопу Августове демографске политике, односно у вези са његовим брачним законодавством. Ограничавајући манумисије тежио је да сачува достојанство слоја еквестара, од којих се по његовом брачном законодавству, као и од сенаторског реда, захтевао брак и брачно потомство.¹⁶

¹³ Propertius: *Elegiae, Ad Cintiam, II, 7 – 7a* према Besnier, R.- Properce (*Elegies, II, 7 et 7a*) et le premiere echec de la legislation demographique d'Auguste, RHD, 1979, s. 191-203.

¹⁴ Livius: *Ab urbe condita, XXXIX, 19*. Више о томе Енгелс, Ф.- Порекло породице, приватне својине и државе, превод, Београд, 1976, с. 118-122; такође Нерман, Cl.- La role judiciaire et politique des femmes sous la République romaine, Bruxelles, 1964, p.68-78.

¹⁵ Узгред, у подацима за доба Августа се углавном помињу бракови мушкираца еквестара са ослобођеницама, а остаје празнина за обрнуте ситуације.

¹⁶ Више о томе в. Јовановић, М.- Августово брачно законодавство (кадукарни закони), докторска дисертација, Правни факултет у Београду, 1994.

Lex Iunia се најчешће помиње као *Norbana*, да би се разликовао од каснијег *lex Iunia Vellaea*, којим се регулише статус посмрчета.¹⁷ Ослобођеници по овом закону називани су *Latini Iuniani*. "Латини - каже чувени римски правник Гај - зато што добијају положај латина у колонијама (*Latini coloniarii*), а Јунијани зато што постају слободни на основу *lex Iunia*".¹⁸ Потпуну садржину овог закона тешко је утврдити. Познати класични правници углавном сумарно говоре о либертинима, помињући сва три закона о манумисијама, односно говоре о типовима ослобођеника изграђеним кроз сва три закона; а при том изгледа (не третирајући иначе хронолошки законе о манумисијама) да нису ни ималиовољно података о закону Јунија Норбана. И сам Гај, у доста обимном излагању о имовини ослобођеника, на једном месту, додуше помињући и друге законе, али мислећи изгледа на Латине Јунијана, каже: "Познато ми је да се творци закона у овом погледу нисуовољно јасно изразили."¹⁹ Разумевање садржине Јунијевог закона отежава и чињеница да у тексту Гајевих Институција недостају 24 реда пре излагања о ослобођеницима са статусом Латина Јунијана. Ипак, објашњавајући њихов назив, Гај даје и неке податке о њиховом статусу: "Њима, ипак, Јунијев закон не дозвољава нити да састављају тестамент, нити да добијају нешто од некога или да буду тутори на основу тестамента. Када рекосмо да не могу добити непосредно као наследници или легатари, иначе путем фидеикомиса могу стечи".²⁰

Даље Гај говори о ослобођеницима са статусом перегрина дедитиција, који имају најтежи положај међу ослобођеним робовима и који ни под каквим условима не могу стечи грађанство (док су Латини Јунијани то могли); а претходно говори о ослобођеницима са статусом грађана. На самом почетку излагања о ослобођеницима наглашава да постоје три врсте: либертини грађани, Латини Јунијани и перегрини дедитицији.²¹ И Улпијан у Регулама такође истиче да постоје ове три врсте ослобођеника.²² И Гај и Улпијан истичу да су латини Јунијани били они који су неформално ослобођени из ропства, без поштовања одређених услова.²³ А једино се уз поштовање предвиђених услова могло омогућити да ослобођеник стекне грађанство. При том, међутим, Гај као непоштовање предвиђених услова, уз недостатак фор-

¹⁷ В. Станојевић, О.-Гај: Институције, превод, Београд, 1982, с. 37, н. 12.

¹⁸ Гај: Институције, I, 22, превод Станојевић: Исто, с. 37.

¹⁹ Гај: Институције, III, 76, превод Станојевић: Исто, с. 193.

²⁰ Гај: Институције, I, 23-24, превод Станојевић, Исто, с. 37.

²¹ Гај: Институције, I, 12, превод Станојевић, О.-Исто, с. 35.

²² *Ulpianus: Regulae*, I, 5, превод Ромац, А.-Улпијан, Књига регула, Загреб, 1987, с. 23.

²³ Гај: Институције, I, 17; Улпијан: Регуле, I, 10.

малних манумисија, наводи и оне које је предвидео каснији закон, *lex Aelia Sentia*; а Улпијан само наводи да је реч о онима за чије ослобађање нису коришћене формалне манумисије ћо су ослобођени "на основу просте изјаве волье господара".²⁴ Претходно Улпијан, говорећи о либертинима грађанима, каже: "Римски грађани су ослобођеници који су на законски начин (по цивилном праву) отпуштени из ропства, тј. или у виндикационом поступку (*manumissio vindicta*) или приликом ценза (*manumissio censu*) или тестаментом (*manumissio testamento*), уколико то не спречава неко право. У виндикационом поступку су (робови) ослобађани пред магистратом римског народа, као што су конзул и претор или проконзул. Приликом ценза некада су (робови) ослобађани тако да су код петогодишњег обављања цензорског пописа у Риму по налогу господара, на темељу изјаве о имовном и породичном стању, били уписаны у спискове римских грађана. А да су (робови) и тестаментом могли постати слободни, одредио је Закон XII таблица, што потврђује одређда о томе како је оставилац располагао својом имовином."²⁵

Интересантно је како Улпијан, говорећи даље о либертинима са статусом латина Јунијана, коментарише *lex Iunia*, некако више у смислу повољнијег третмана но по пракси пре закона: "Они пак који нису били на законски начин отпуштени из ропства него им је слобода подарена само на темељу просте (изјаве) волье господара, остајали су некада и даље (правно) робови, али их је претор штитио у погледу фактичке слободе; сада, међутим, они по самом праву постају слободни на темељу Јунијевог закона (*ex lege Iunia*); по том се (закону) називају Латини они (робови) који су (неформално) ослобођени пред пријатељима (*inter amicos manumissi*)."²⁶ На први поглед, према наведеном тексту, испада као да Август није увео ограничења но да је побољшао положај либертина, третирајући га у старту правно, без потребе за преторском заштитом. Можда је Август овим хтео да изазове оданост ослобођеника, посебно ради укључивања у војску Римљана, а можда је било у таквом поступку и спречавања еветуалне злоупотребе права робовласника. Али је скоро сигурно да је главни циљ Августов био другачији; ово тим пре што је могућно, а о чему нема довољно података, да се у ондашњем друштву, након грађанских ратова (кроз гажење практично скоро свих старих моралних и обичајних норми и врлина), тежило да и неформално ослобођени робови постану грађани. Август је вероватно, не могавши да спречи бракове еквестара (витезова или коњаника) са неформално ослобођеним робовима,

²⁴ Улпијан: Регуле, I, 10.

²⁵ Улпијан: Регуле, I, 6-9, превод Ромац, А.- Исто, с. 21-23.

²⁶ Улпијан: Регуле, I, 10, превод Ромац, Исто, с. 23.

прописао да се ослобађање врши макар пред пријатељима, и да, са друге стране, такви ослобођеници могу имати само статус латина у колонијама; а да грађани могу постати само под одређеним условима.

На које начине су конкретно по Јунијевом закону латини Јунијани могли стећи грађанство тешко је рећи, јер правници, као Гај и Улпијан рецимо, о томе говоре сумарно, имајући у виду и касније законе о манумисијама, као и Августово брачно законодавство, а такође и неке прописе након Августа, као *SC Claudianum* рецимо.²⁷ Такође, како је већ речено, тешко је утврдити комплетну садржину Јунијевог закона, али је сасвим извесно, што подаци потврђују, да се по овом закону неформалним манумитовањем могао стећи само статус латина Јунијана, а не и грађанство. Такође је извесно да је закон донет под Августом, а не под Тиберијем, за чију владавину се везује изгледа једино због имена предлагача. Тачно је да су и ослобађања која нису била у складу са захтевима каснија два закона под Августом (*lex Fufia Caninia* и *lex Aelia Sentia*) производила статус Латина Јунијана, али то није аргумент за тврђњу о каснијем доношењу *lex Iunia*. Напротив, уз помињање неформалних манумисија у изворима, а кроз навођење садржине два поменута закона и последица за њихово непоштовање, римски правници управо потврђују да се у већ постојећу категорију латина Јунијана касније увршћују и они који су ослобођени противно одредбама тих закона. Већ сама чињеница да се недовољно јасно презентира садржина Јунијевог закона доказује да је реч о закону који је донет пре поменута два; јер да је уследио тек под Тиберијем значило би да је нешто допуњавао или мењао у односу на претходне, а у том случају би правници јасно рекли о чему се ради. Дакле, сасвим основано закључују Аткинсон, Бесније и неки други аутори да је реч о Августовом закону.²⁸ Био је то почетак једне велике законодавне реформе чији ефекти се протежу, и ван статуса самих либертина, на различите аспекте бројних односа, породичних, наследних, и неких других.²⁹

Реформу у области ослобађања робова, статуса либертина и њихових односа са ингенуима (свободнорођенима) Август је наставио након доношења закона о прељуби (*lex Iulia de adulteriis*) и закона о браку (*lex Iulia de maritan-*

²⁷ Реч је о сенатској одлуци из доба Клаудија у вези са подстицањем бродоградње и поморског саобраћаја.

²⁸ Atkinson: The Purpose (видети напомену 5); Besnier: Propriete (видети напомену 12).

²⁹ Осврт на питања ослобођеника, у обимној монографији о Августовом брачном законодавству, даје Astolfi, R.- La lex Iulia et Papia, Padova, 1986 (П прерађено и допуњено издање, I издање из 1970).

dis ordinibus) из 18. године старе ере, којим се сенаторима забрањује брак са ослобођеницима.³⁰ Већ постојећи Јунијев закон и Јулијев закон о браку свакако нису били довољни за постизање жељених резултата, како у погледу броја тако и у погледу правила ослобађања. Уследила су још два закона о манумисијама, чија садржина је позната на основу дела класичних правника. Фуфијев Канинијев закон из 2. године старе ере ограничио је број ослобађања робова по тестаменту. Ограниччење баш код *matumissio testamento* вероватно је уследило отуда што због проглашавање слободе тестирања управо ту није било довољно утицаја и контроле јавности, присутније код *matumissio vindicta* и *matumissio censi*; а било је и компликованије кроз ова два начина понављати ослобађање много пута, док се кроз тестамент практично "једним потезом пера" могло ослободити пуно робова, понекад и непромишљено. Иначе је почетак Принципата био обележен масовним ослобађањима, често неформалним. Неки аутори, као Стојчевић рецимо, сматрају да су томе допринели двоструки разлоги: корист, јер су ослобођеници били исплативи, и донекле мода, да би Римљани имали већу пратњу за собом.³¹ Пухан, међутим, уз већу корисност либертина, као разлог наводи и страхове од побуна робова.³² Ваља томе додати, како је већ раније речено, да су масовна ослобађања била и једна од последица вишедеценијских сирових грађанских ратова. Таква појава, уз опасност од нарушавања постојеће производње (посебно латифундијске), значила је велику промену у структури становништва, а то је била опасна препрека Августовим циљевима. Зато је била неопходна законска интервенција, пре свега у погледу броја робова који се ослобађају путем тестамента.

Како Гај сведочи, кроз закон Фуфија Канинија се одређује да максимум ослобођених робова по тестаменту може бити 100, за оне који имају 500 робова и више, а ограничења су предвиђена и за оне са далеко мање робова (односно за све са више од 3 роба). Онај који је имао 3-10 робова није могао ослободити више од половине; ко је имао 11-30 није могао ослободити више од трећине; ко је имао 31-100 није могао ослободити више од четвртине. Коначно, ко је имао 101-500 робова није могао ослободити више од једне петине. Максимум је био 100 робова и за оне који су имали преко 500 робова.³³ Исте податке износи и Улпијан, наглашавајући да се робови могу

³⁰ Више о овом закону и одговарајућој литератури у Јовановић, М.- Августово брачно законодавство (в. напомену 1).

³¹ Стојчевић, Д.- Римско право, Београд, 1960, с. 97.

³² Пухан, И.- Римско право, Београд, 1969, с. 144.

³³ Gaius: *Institutiones*, I, 42, превод Станојевић, О.- Гај: Институције, с. 43.

ослободити само поименично.³⁴ Гај додаје да је предвиђено спречавање изигравања закона,³⁵ али није сасвим јасно како се то чинило, односно није сасвим јасно које одредбе закона Фуфија Канинија, са којим циљем и на који начин су изиграване. Интересантно је (можда не толико за ово конкретно питање колико за сазнавање начина рада римских правника и прецизности са којом објашњавају законске прописе) како Гај кометарише број ослобођеника по наведеним категоријама, односно како тумачи наведене бројеве за конкретну примену у пракси, тврдећи да је то и сам закон предвидео: "Оно што смо рекли о броју робова који се могу ослободити тестаментом вაља тако разумети да ако неко може ослободити само половину, трећину, четвртину или петину, то не значи да му је мање робова за ослобађање допуштено него што је допуштено оном из претходне групе. То је и сам закон предвидео (и сам се побринуо); јер је заиста било апсурдно да се допусти господару који има 10 робова да ослободи петорицу, пошто може да ослободи до половине укупног броја, а да се ономе који има 12 не дозволи да ослободи више од четири; напротив онима који имају више од десет .... нечитка 24 реда ..."³⁶ Очигледно је да Гај истиче како се не може ослободити више од прописаног броја, а за допуштени проценат ослобођених робова се узима изгледа максимум који се има. Ипак, судећи према делу сачуваног текста, било је потребно конкретну примену објаснити; можда због недовољне јасноће закона; или зато што закон то није регулисао на општи начин; или једноставно због што прецизнијег тумачења за примену у пракси. Када се дубље зађе у ово питање, мора се признати да није сасвим једноставно за конкретну практичну примену.³⁷

---

³⁴ *Ulpianus: Regulae, I, 24-25*, превод Ромац, А. - Улпијан: Књига регула, с. 27.

³⁵ Гај: Институције, I, 46.

³⁶ Гај: Институције, I, 45.

³⁷ Да није сасвим једноставно одредити број робова који се тестаментом могу ослободити бива јасно чим се мало дубље зађе у материју закона, те је отуда разумљиво Гајево тумачење. Наведен је најједноставнији пример (а могло је бити и сложенијих), пример поређења прве категорије, која ослобађа половину робова, и друге, која ослобађа трећину. Рецимо, ко има до 10 робова, може ослободити највише 5, а вероватно се половина узимала за сваки број, ипр. 4 за укупно 8 робова. За категорију оних који имају од 11 до 30 робова дозвољено је ослободити једну трећину, и ту следи апсурд који Гај помиње; да се може десити да онај са 10 робова може ослободити 5, а онај са 12 робова само 4, јер припада категорији којој се допушта само једна трећина ослобођеника. Текст из Гајевих институција, али ова интервенција упућује да је могло бити још апсурднијих ситуација, и то не само при поређењу оних са највећим бројем робова из ниже категорије и оних са најмањим бројем робова из

Ни овај закон није био довољан да се постигну жељени циљеви, пре свега у погледу оних либертина који би могли стећи грађанство. И даље је било ослобађања неадекватних (и непожељних) припадника друштва. Зато је након шест година, 2. године нове ере, уследио *lex Aelia Sentia*, којим су уведена ограничења пре свега у погледу година старости робовласника и роба. Претходним законима је било прописано да ослобођеник може постати грађанин само уколико је од стране квиритског власника ослобођен на један од прописаних формалистичких начина: *mancummissio vindicta, censu testamento*. *Lex Aelia Sentia* је то потврдио изричito и додао још три услова: робовласник је требало да буде старији од 20 година, роб је требало да буде старији од 30. година и ослобађање није смело да се врши ради изигравања повериоца (*in fraudem creditorum*). Уколико неки од претходно поменутих и ових услова изостане, ослобођеник није могао постати грађанин већ само латин, а изигравање повериоца је чак доводило до ништавости манумисије³⁸. Забрана изигравања повериоца у ово доба је већ била установљена као правни принцип у генералном смислу, те је разумљиво да се и у овом случају примењује. Разумљива је и забрана младим робовима да ослобађају, јер су могли, као незрели (рецимо са 15 година), да поступају лакомислено (посебно ако су заљубљени). С обзиром на релативно рано стицање пунолетства, давно пре овог времена, по *lex Plaetoria* из 191. године старе ере, било је установљено старатељство над лицима млађим од 25 година (*cura minorum*). Што се старости робова тиче, с обзиром на врло тешке физичке послове и сурове услове живљења, сматрало се да су негде до 30 година живота најпродуктивнији, надаље све слабији; а робиње после тог времена, поред осталог, више нису биле у "цвету младости".

По закону Елија Сенција били су предвиђени и неки изузети од правила везаних за године старости. Гај о томе каже:" Захтев у погледу старости роба увео је *lex Aelia Sentia*; по том закону роб млађи од 30 година не може ослобађањем постати римски грађанин осим ако је ослобођен кроз *mancummissio vindicta* и ако је пред комисијом (*consilium*) доказано постојање ваљаног разлога за манумисију. Постоји ваљани разлог нпр. када неко ослободи пред комисијом свог сина или кћер, ванбрачног брата или сестру, или штићеника, или учитеља, роба кога жели да постави за прокуратора или робињу којом жели да се ожени. У граду Риму комисију чине 5 припадника сенаторског реда и 5 одраслих припадника реда еквестара; у провинцијама

више категорије. Но, због ограниченог обима овога рада није могућно залазити у све проблематичне ситуације, што би захтевало неколико страница текста.

³⁸ Гај: Институције, I, 17; I, 36; I, 41, превод Станојевић: Исто, с. 37 и с. 41.

20 рекуператора који имају римско грађанство ... "Гај додаје да се млађи роб може манумитовати као римски грађанин и ако га је презадужени господар именовао за наследника.³⁹ Правник даље истиче да није свакоме ко жели дозвољено ослобађање робова, наглашавајући да је ослобађање *in fraudem creditorum vel in fraudem patroni* било ништаво.⁴⁰ У погледу узраста господара Гај каже:" По истом закону (Елија Сенција) господар млађи од 20 година не може да ослободи из ропства осим путем *manumissio vindicta* и пред комисијом којој треба да се докаже ваљани разлог за манумисију. Ваљани је разлог ако нпр. неко ослободи свог оца или мајку, свог учитеља или брата по млеку. Поред тога они које смо навели када је било речи о робовима млађим од 30 година, могу се применити и у овом случају о коме је реч, и обратно; мотиви које смо навели за господара млађег од 20 година могу да се примене и за робове испод 30 година. Када је, дакле, законом Елија Сенција установљен овакав начин ослобађања за господаре млађе од 20 година, произилази да онај који је напунио 14 година може сачинити тестамент и њиме одредити наследника и оставити легате, а ипак, пошто још нема 20 година, не може робу дати слободу. Ако господар млађи од 20 година жели да роба учини латином, ипак мора свакако пред комисијом да докаже постојање ваљаног разлога, и тако после да га ослободи међу пријатељима (*inter amicos*)".⁴¹

Кроз закон Елија Сенција дефинисана је и категорија ослобођеника са статусом перегрина дедитиција. Гај каже: "Закон Елија Сенција прописује да робови које су господари за казну оковали, који су жигосани, који су уз мучење испитивани због злочина и чији је злочин доказан, или који су изручени да се (у арени) боре мачем (са људима) или са животињама или су осуђени да иду у гладијаторску школу или затвор, па их је потом било исти било други господар ослободио, постају слободни, али са положајем перегрина дедитиција. Перегрини дедитицији су они који су се некада с оружјем у руци борили против римског народа па су се, поражени, предали. Овако осрамоћене робове било на који начин да су ослобођени и ма колико да им је година, макар да су били у пуној својини својих господара, никада не сматрамо римским грађанима нити латинима, већ их у сваком случају убрајамо у дедитиције. Ако роб није учинио нешто тако нечасно, ослобођењем постаје било римски грађанин, било латин".⁴² Оваква регулатива је била сасвим разумљива за Августов систем; јер, требало је, са једне стране,

³⁹ Гај: Институције, II, 18-21, превод Станојевић: Исто, с. 34 и с. 37.

⁴⁰ Гај: Институције, I, 36-37, превод Станојевић: Исто, с. 41.

⁴¹ Гај: Институције, I, 40, превод Станојевић: Исто, с. 41 и с. 43.

⁴² Гај: Институције, I, 13-16, превод Станојевић, Исто, с. 35.

спречити непожељне да уђу међу грађане, као и међу латине, који су могли стећи грађанство; такође је, са друге стране, овим требало упозорити робове да их непослушност и побуна, ако преживе, практично спречавају да изађу из ропства, док би им послушно понашање могло донети слободу.

У погледу питања статуса либертина (различитог зависно од тога да ли су били грађани, латини, или дедитицији) целовита и детаљна анализа, макар да се има у виду само Августово доба, захтевала би далеко вишег простора него што се овде може посветити. Анализа током читаве римске историје, како је већ истакнуто на почетку рада, захтевала би доста обимну студију. Овде се може дати само врло кратак, сумаран осврт на неке аспекте статуса појединачних категорија ослобођеника. Претходно, међутим, ваља констатовати да је положај либертина као категорије становништва, чак и оних са статусом грађана, био неповољнији од положаја ингенуа, лица слободнорођених. Разлика између либертина и ингенуа се изричito наглашава у правним изворима. У оквиру *ius quod ad personas pertinet* Гај рецимо већ на почетку истиче: "Са гледишта статусног права, основна подела је у томе што су људи или слободни или робови. Слободни се даље деле на слободно рођене и ослобођенике".⁴³ Чак и положај ослобођеника са статусом грађана (за чије ослобађање су задовољени сви захтевани услови, предвиђени старим прописима и поменутим законима) значајно се разликовао од правног положаја грађана рођених у слободи. Либертини су у односу на ингенуе, како то сажето истиче Пухан, "били у лошијем положају са два гледишта: а) либертини су имали лошији правни положај и од *cives minuto iure* рођених у слободи, и б) либертини су на основу акта манумисије или ослобођења остајали у односима зависности према своме бившем господару, који је после манумисије добијао статус патрона".⁴⁴

Либертини са статусом грађана (ослобођени по свим правилима) били су у погледу правне способности ограничени код политичких права. Било им је ускраћено *ius honorum*, што значи да нису могли обављати јавне функције; и то не само у погледу инокосних органа, недоступан им је био и сенат. Такав је некада био статус *latina veteres*, до тзв. Савезничких ратова. Делимично им је фактички било ограничено и *ius sufragii*, тј. активно бирачко право, јер су уписивани у трибусе које чини слободна сиротиња (*proletarii*). У погледу приватних права било им је ограничено *ius cotubium*, тј. склапање брака са највишим, сенаторским сталежком. Август је изгледа, како је раније истак-

⁴³ Гај: Институције, I, 9-10, превод Станојевић: Исто, с. 35.

⁴⁴ Пухан, И.- Римско право, Београд, 1969, с. 145.

нuto, најпре покушао да им спречи брак и са еквестрима, али у томе није успео. Остало је забрана у односу на сенаторе, регулисана по Августовом *lex Iulia de maritandis ordinibus*.⁴⁵ Уз то, *ius liberorum*, право које се стицало преко деце, укључујући неке специфичности за статус либертина, строже је третирано за њих но за ингенеу. Захтевало се, поред осталог, више деце за стицање неких права, а није им то доносило све оне привилегије који су могли стећи ингену.⁴⁶ Касније су, на основу рескрипта императора, преко тзв. *ius aureorum annularum* (додела права на ношење златног прстена) могли бити у грађанским правима изједначени са ингенуима; али им је и даље остајала обавеза на *obsequium* (посебно поштовање) према патрону.⁴⁷ Обсеквијума су се могли ослободити једино, преко одлуке принцепса, кроз *natalium restitutio* (доделу права ингенуа, слободнорођених), уз обавезну сагласност патрона. По сили закона су обавезе према патрону могле престати само у случајевима тешког огрешења патрона према либертину, тј. нарушавања одређених норми везаних за патронат.⁴⁸

Либертини са статусом *latina Iuniana* (по *lex Iunia*, који су неформално ослобођени или, касније, ван правила друга два закона о манумисијама) били су далеко више ограничени у правној способности. Имали су заправо само *ius commercii inter vivos*. Могли су, дакле, стећи имовину и учествовати у промету, али нису могли располагати њоме *mortis causa* нити бити наследници; нису имали *testamenti factio activa et passiva*. Зато се за њих говорило да живе као слободни, а умиру као робови.⁴⁹ Нису имали *ius conubii*, тј. нису могли склапати бракове са ингенуима као важеће по Августовом *lex Iulia et Papia*, сем изузетно: ако, уз одређене услове из закона Елија Сенција и уз поштовање норми брачног законодавства, докажу да су брак склопили ради деце, па добију дете и оно досегне узраст од године дана.⁵⁰ Наравно, брак са највишим, сенаторским сталежком им је и даље био забрањен, али не и са еквестрима. Грађанство су могли стећи по милости принцепса, кроз поновљену формалистичку манумисију и уз поштовање свих прописа о манумиси-

⁴⁵ О томе в. Јовановић, М.- Августово брачно законодавство (кадукарни закони), дисертација, Правни факултет у Београду, 1994.

⁴⁶ Неки подаци о *ius liberorum*-у коментарисани су у Јовановић, М.- Чувено римско *ius liberorum*, зборник радова Правног факултета у Нишу, XL-XLI, 2000/2001, с. 64-81.

⁴⁷ D. 40. 10. 5 и 6, према Ајзнер-Хорват: Римско право, Загреб, 1948, с. 113. О опсеквијуму ће даље бити речи у раду.

⁴⁸ D. 37. 14 и 15, и D. 38. 1, према Пухан: Римско право, Београд, 1969, с. 146, н. 7.

⁴⁹ Пухан: Римско право, с. 147; Стојчевић: Римско право, Београд, 1960, с. 99.

⁵⁰ Улпијан: Регуле, III, 1; Гај: Институције, I, 28-30.

јама, као и због службе у војсци. Ова задња могућност се везује за *lex Viselia* из 24. године нове ере, дакле за доба после Августа.⁵¹ Касније су стицали грађанство и на основу вршења ватрогасне службе, као и уколико се по *SC Claudianum* укључе у градњу бродова.⁵²

Либертини у статусу перегрина дедитиција (они који су били кажњавани због почињених злочина) имали су ограничено право слободе, као и покорени народи који су Римљанима пружали изузетан отпор и сматрани за непријатеље Рима. Како Гај истиче, ни на који начин нису могли стећи грађанство, нити постати латини. Гај о њима даље каже: "Они које убрајамо у дедитиције не могу ни на који начин прибавити путем тестамента, ништа више него било који перегрин, нити могу, према мишљењу већине писаца, сами саставити тестамент. Према томе, најгора је слобода ослобођених дедитиција; никакав закон, сенатска одлука или владарева наредба не може њима дати право римског грађанства. Њима је такође забрањено да бораве у граду Риму и у околини до стотог миљоказа; ако би прекршили ово правило, они сами и њихова добра морају се јавно продати и то тако да не могу бити робови у Риму нити унутар стотог миљоказа, и да се не могу никада ослободити, а ако би били ослобођени морају се сматрати државним робовима".⁵³

Ограничења су уследила и из односа патроната. Сваки ослобођеник, и онај који је стекао статус грађанства, остајао је у односу зависности према бившем господару, патрону, имајући положај клијента. Тадаје подразумевао посебно поштовање, *obsequium*, о чему највише података дају Јустинијанова Дијеста, унеколико и Институције.⁵⁴ У оквиру домаће литературе доста од тих података садржано је, како је већ истакнуто, у уџбеницима Ајзнер (са Хорватом) и Пухана.⁵⁵ Однос патроната одувек је у Риму подразумевао посебно поштовање клијента према патрону, мада се очекивало, додуше као морална обавеза, да и патрон према клијенту не буде злонамеран. Однос клијента и патрона неки правници су поредили са односом оца

⁵¹ Улпијан: Регуле, III, 5.

⁵² Улпијан: Регуле, III, 5-6.

⁵³ Гај: Институције, I, 25-27.

⁵⁴ D. 1. 16. 9. 3; D. 2. 4. 4. 1; D. 25. 3. 5. 18; D. 37. 14. 1; D. 37. 14. 5. 1; D. 37. 14. 19-20; D. 37. 15. 1. 2-5; D. 37. 15. 7. и 1; D. 37. 15. 9; D. 38. 1. 6; D. 38. 1. 22; D. 47. 10. 7. 2; D. 47. 10. 11. 7; D. 48. 2. 8. итд; такође *Inst. Iust.* 1. 16. 1; *Inst. Iust.* 1. 17. итд.

⁵⁵ Велики број изворних података садржан је у Ајзнер-Хорват: Римско право, Загреб, 1948, с. 113-114. Неке податке наводи и Пухан, И.- Римско право, Београд, 1969, с. 145-146. Хорват у прерађеном издању из 1958, с. 80, не цитира изворне податке.

и сина, што није баш сасвим адекватно поређење; а рекло би се да је, са једне стране, за циљ имало наглашавање потребе за послушношћу сина и, са друге стране, посебно наглашавање обавеза клијента, као да га је патрон родио, да му је дао живот, дајући му слободу.⁵⁶ *Obsequium (reverentia, honor)* подразумева посебно поштовање, одређену врсту послушности и велику захвалност либертина за ослобађање. Изражавање незахвалности могло је довести до кажњавања од стране патрона (обично шибањем), или од стране суда, а у тежим ситуацијама и до тежих санкција (новчаних и телесних). У најтежим ситуацијама, за врло тешке видове незахвалности, могао је либертин бити враћен у ропство (*revocatio in servitutem*). Иначе, није сасвим јасно, бар из доступних података, какве су све новине у погледу либертинових обавеза биле уведене према Августовом законодавству; али је извесно да су, у односу на пређашње стање, издвојене три групе ослобођеника, са различitim статусом: грађани, латини Јунијани и перегрини дедитицији. Односи из патроната су се разликовали, зависно од тога који је статус либертина био у питању. Разлика је било и зависно од тога каквог је порекла ослобођеник био и каквих личних способности и карактеристика (само за физички рад или рецимо писмен, способан за писара). Генерално, међутим, захвалност либертина се изражавала на неколико уобичајених начина.

Најпре, и либертин у статусу грађана, чак и ако му је додељена привилегија ношења златног прстена (*ius aureorum annulorum*), није могао кривично тужити патрона, његове родитеље и његову децу, сем изузетних случајева; а грађанске тужбе су могле уследити само по одобрењу магистрата, и то врло ретко. Уколико би либертин судски захтевао неко потраживање од патрона, морао му је оставити средства за издржавање (*beneficium competentiae*). Либертин је био дужан да издржава патрона ако овај буде осиромашио, као и његову децу и родитеље; такође и да га откупи, ако би овај пао у ропство. Био је дужан и да даје патрону поклоне у неким свечаним приликама. Био је такође дужан да, уколико за тим буде потребе, преузме управљање имовином патрона и бригу над децом, односно туторство над њима. Уз наведене, било је и других уобичајених обавеза, на које се ослобођеник обавезивао посебним обећањем при акту манумисије. Углавном су биле у питању радне обавезе према патрону: *operae officiales*, које су подразумевале рад у домаћинству патрона, на његов захтев, а састојале су се у помоћи при обављању редовних кућних послова; *operae fabriles*, чија економска вредност се могла проценити, а које су се састојале у производном раду за патрона, на

---

⁵⁶ Улпијан, 37, 15, 9.

пољопривредном имању, у занатској радионици или на други начин. Писмени ослобођеници су ангажовани као писари, а неки и као учитељи патрона нове деце. Коначно, уз то што је патрон бивао и *tutor legitimus* либертина, имао је нека имовинска овлашћења према њему која су се називала *bona*: интестатско наследно право, уколико је овај умро без потомака (а под потомцима су се подразумевала деца рођена у браку закљученом после ослобађања и у складу са постојећим прописима) и право на нужни део уколико је либертин тестаментално располагао имовином. Ови односи између либертина и патрона посебно су били регулисани, уз законе о манумисијама, Августовим брачним законодавством, које је предвиђало *ius liberorum* (право преко брачне деце) и за једног и за другог, а о чему доста података даје Гај у Институцијама.⁵⁷

Однос патроната је био наследан, тј. права из патроната су била преношена на наследнике патрона. Деца либертина рођена након његовог ослобађања (дакле као слободнорођена), иако нису имала поменуте обавезе према очевом патрону, и даље су била обавезна на *obsequium* неке врсте, мада није довољно јасно у коме се све састојало и изражавало поштовање. Однос патроната пратио је либертина по правилу до смрти. Изузетно му се могло, од стране принципса, дodeliti *natalium restitutio*, право ингенуа, с тим што се при додели права тражила сагласност патрона. Нема довољно доступних података о Августовом поступању у том смислу. Иначе, према старом обичајном праву, очекивало се од патрона да не злоупотребљава однос патроната, а одлукама неких од принципса било је предвиђено да се патронат може угасити у одређеним ситуацијама: ако патрон ослобођенику, који је у крајњој беди, ускрати издржавање; ако подигне против ослобођеника тужбу са захтевом за смртну казну; када је при акту манумисије захтевао новчану накнаду или заклетву ослобођеника да се неће женити, како би га овај наследио; и ако је другоме изнајмио *operae officiales* ослобођеника. Забрана изнуђивања ослобођеникове заклетве да се неће женити била је у складу са Августовим тежњама да се и код угледних ослобођеника, са статусом грађана, подстиче рађање брачног потомства.

Сасвим је основан став Кетрин Аткинсон, како је већ истакнуто, да Августово законодавство о манумисијама и статусу ослобођеника треба посматрати у склопу његовог законодавства о браку и породици, којим се подстицао брачни наталитет у вишим слојевима грађана.⁵⁸ А основна тежња у по-

⁵⁷ Гај: Институције, III, 39-76, превод Станојевић: Исто, с. 179-193.

⁵⁸ Atkinson: The Purpose (видети напомену 5).

гледу једног и другог законодавства, као и неких других законских захвата, било је јачање, оснаживање (и бројчано и морално-патриотски) тих слојева, са крајњим циљем да се обезбеде достојни будући владаоци Империјом, ради њеног даљег просперитетног опсташања. Колики је конкретни допринос законодавства о либертинима у погледу стабилизације породичних и друштвених прилика, односно у погледу утемељивања будуће моћи Империје Римљана, тешко је рећи; али га је несумњиво било. Можда Августови планови нису у свему до детаља остварени, али несумњиво је да се ради о значајним реформама, изведеним кроз неколико законских пројекта, као и да су те реформе имале доста удела у ономе што се сматра великим Августовим политичким успехом. Односно, несумњиво је да су те реформе биле значајан сегмент Августове обимне и сложене законодавне активности, кроз коју је, уз неке друге реформе, утемељен један систем који ће бити упамћен као " *Pax Romana*", двовековни период мира и просперитета Римске империје; период који ће уродити и значајним плодовима на пољу даљег развоја права и бити упамћен као "златни век" римске правне науке.

Prof. Mila Jovanović, LLD

Associate Professor

LIBERTINI AT THE TIME OF OCTAVIAN AUGUSTUS

Summary

In the course of different historical periods of the Ancient Rome (and almost 13 centuries of the development of law), the problems related to the liberation from slavery (*manumissiones*) and the status of the liberated slaves (*libertini*) are significant and quite complex, not only regarding the position of this category in the population structure but also in respect of the nature of the data from the original sources. Depending on the period under observation, the number and the status of *libertini* varied; there were certain points in time when some of them might have had a significant role in the society but, generally, they had always been in a less favourable position as compared to the “freeborn” persons (*ingenui*). Considering the course of the entire Roman history, it would take an extensive study to provide a comprehensive overview of the numerous aspects of these issues (which are generally given insufficient consideration in the domestic literature). Therefore, the subject matter of this paper is confined only to the time of Octavian Augustus, the first Roman *princeps*, and his legislative reform in the field of *manumissiones* and the status of *libertini*. By presenting these issues, the author’s objective in this paper is to challenge and refute the wide-spread opinion about the period of time when one of the laws on *manumissiones* was adopted, and to point out to the significance of Augustus’ legal reforms in the field of liberation from slavery. There is no doubt that these reforms, along with other legal developments, affected the further course of the Roman history and certainly contributed to the fact that the first two centuries of the Roman Principate - designated as “*pax Romana*”- were to be remembered as the time of peace and prosperity.

Following the introductory explanation, the author reviews the political success of Octavian Augustus, which was to a large extent achieved due to the substantial legislation adopted at the time. After the devastating wars, Augustus aspired to reconstruct and secure the stability and the glory of the Roman Empire for the generations to come. In due course, his aim was to strengthen the higher social layers of citizenry, which was to be achieved by two sets of measures: by

contracting marriages and increasing matrimonial posterity on the one hand, and by providing the citizenry with the safeguards against, as the *princeps* often pointed out, “the influx of foreign and slavish blood”. The ensuing result was the adoption of extensive marriage and family legislation, as well as the legislation on the liberation of slaves and the status of *libertini*. The author points out that Augustus' aim was not to absolutely prevent the liberation of slaves, which was neither practical nor viable, but to introduce some order and system into this area in order to ensure that the citizen status was not obtained by the unworthy and unrespectable people. In view of some original source data and the close bonds between the two legislations, in this paper the author disproves the wide-spread opinion that *lex Iunia* (which strictly prescribed the forms of liberation) was adopted after Augustus' time, under the rule of Tiberius. The author supports the opinion of C. Atkinson that *lex Iunia* was adopted as the first law on *manumissiones* approximately around the year 25BC. This law established the category of liberated slaves who were named *Latini Iuniani*. The author further provides an overview of two other laws on *manumissiones*. The former, *Lex Fufia Caninia* from the year 2BC, restricted the number of emancipations by means of testamentary disposition (a will); the latter, *Lex Aelia Sentia* from the year 4AD, envisaged certain conditions for the liberation of slaves: the master could not be under the age of 20, the slave could not be under the age of 30, and the liberation could not be effected *in fraudem creditorum*. The latter law also envisaged some exclusionary rules.

Providing that the forms of liberation from slavery (*manumissio vindicta*, *testamento*, *censu*, or informal liberation) were observed, and depending on the observance of the legally envisaged requirements as well as the former conduct of the slaves, *libertini* were divided into three categories: *libertini cives Romani*, *libertini Latini Iuniani*, and *libertini peregrini dedititii*. In this paper, the author provides a brief overview of the status of each category and the limitations which affected the *libertini* position. The position of *libertini peregrini didititii* was the most difficult, as they could never obtain the citizen status. Being given the status of citizens, *libertini cives Romani* had the best placement among the *libertini* but their position was still less favourable as compared to the freeborn citizens (*ingenui*). They had no right of *ius honorum*, and their *ius suffragii* was to some extent limited. In the area of private law, they had a limited *ius conubii* as compared to the *ingenui* highest senator rank, whereas *ius liberorum* (the right obtained through children) was much more stringent for them than for the *ingenui*. On the other hand, even when awarded some special privilege, *libertini* remained in the patronage relations with their masters which implied special respect and obedience (*obsequium*), the violation of which could result in re-enslavement. Beside

the common expressions of respect, *libertini* were obliged to materially help the patron and to perform certain services for the patron. In conclusion, the author states that, along with marriage and family legislation, the legislation on liberated slaves also contributed to Augustus' establishment of the system which would bring at least two centuries of peace and prosperity to the Ancient Rome.

Key words: Ancient Rome, Octavian Augustus, laws on the liberation of slaves (*manumissiones*), status and categories of liberated slaves (*libertini*).